

УКРАЇНСЬКА ІДЕЯ

Знаємо народні пісні про Байду Вишневецького, Дорошенка й Сагайдачного, але ніхто й ніколи не оспівував Богдана Хмельницького. Історична цінність його державницьких здобутків була завеликою для України ще за життя гетьмана, а Руїна після смерті Богдана остаточно стерла його образ з емоційної пам'яті народу. Богдан – це наша історія, але не душа.

Сьогодні історичну ціну нашої незалежності засвідчують жебраки, безпритульні діти, безпритульні собаки і вщерть заповнені в'язниці. А також ненароджені діти – це демографічна рана, яка не загоїться ніколи, бо ненароджені вже не народяться. Хто годуватиме пенсіонерів через п'ять п'ятирічок? Стратегічні плани розвитку на 10 чи 17 років є фарсом у країні, бюрократична верхівка якої зубами тримається за напівзаконні чи й протизаконні привілеї. Держава і народ потребують термінової соціальної реабілітації. Вона можлива за умов зустрічного руху народу до влади і влади до народу. Саме такий рух відрізняє ефективний державний менеджмент від безплідного адміністрування. Чуємо, однак, багато розмов про два народи – «правобережний» та «лівобережний». Розкол України по Дніпру має історичні витоки, але не має історичної перспективи. Об'єднання є не лише бажаним, але й можливим. Проте – так сталося – ні гасло, ні ідеологія, ні партія не можуть його спричинити. Народ чекає лідера, світогляд якого органічно поєднає жорсткий прагматизм і національний романтизм.

Найбільших успіхів у ХХ ст. домоглися країни, суспільство в яких спиралося на чотири засадничі позиції: християнську мораль, соціал-демократичну ідеологію, природоохоронну (зелену) етику і комп'ютеризацію виробництва та освіти. Деякі відмінні реалізації цих чинників маємо, скажімо, у ФРН і США, але це не підважує загальної схеми. Україна у ХХІ сторіччі має тягти за собою вантажі іншого датунку. Це, по-перше, деморалізований народ, схильний водночас і до анархії, і до без-

межного конформізму («змученості» на тюремному жаргоні). Це, по-друге, інтелігенцію, яка значною мірою втратила роль духовного стрижня нації, перетворившись на посередника між народом і номенклатурою. Це, по-третє, сама номенклатура, більша частка якої в радянські роки не мала розуму й совісті, а нині позбулася ще й страху. Найнебезпечнішим тягарем є найвищі державні

посадовці, які народу не бачать, інтелігенцію зневажають, а номенклатури бояться.

П'ятою передумовою поступу є чітка національна самоідентифікація і консолідація людності на етнічній чи поліетнічній основі (відповідно етнічна і політична нація). Остання (за порядком викладу, а не за важливістю) передумова в Україні є такою ж нереалізованою, як і перші чотири. Обов'язковою для самоідентифікації є національна (для нас – українська) ідея.

Як учить Берклі, *esse est percipi*: бути – значить сприйматися. Існує лише те, що сприймають. Суцим є лише той, кого сприймають. Кожен суцый бачить себе очима тих, що на нього дивляться. В українців і під польським, і під російським урядуванням генерувалося відчуття меншовартості, котре віддзеркалювало ставлення до українців їхніх гнобителів. Сприйняте під багатом, таке ставлення з часом набуло рис власного світогляду. На цьому підмурку виникли шість варіантів національної соціопатії.

Пасивне малоросійство, сутність якого є пристосування до ситуації, сприйняття її як одвічної та довічної. Пристосуванець – малорос за столом може заспівати про женців і Дорошенка. Коли ж дійде до вибору, почуває потилицю і віддасть дитину до російської школи – забрав чорт Івася, хай бере й колиску...

Пасивне малоросійство має, так би мовити, виробничий (а радше – кар'єрний) характер. Україна для номенклатурника не батьківщина, а службовий кабінет.

Малоросійський мазохізм – безперервні плачі на тему «як нас мучили». Такі плачі, лишаячись головною сутністю світогляду мазохіста, не спричиняють до дії.

Ритуальне малоросійство – є підмурком не плачу, а співу чи танцю. «Гоп, мої гречаники...» – а більше й нічого.

Малоросійський шовінізм: нас гнобили – і ми будемо; нас убивали – і ми вб'ємо; нас – оті, а ми – отих (і все це на 90% – тільки риторика).

Малоросійська сентиментальність – навіть наші очевидні вороги трактуються як «воріженьки». Лихо, горе, сваволя, а малорос не хапає наволоч за барки – переплаче, переспіває... ото й усе.

Малоросійське яничарство – агресивне до всього, що нагадує хохлові про його походження, насамперед – до української мови.

Жоден з малоросійських фантомів (і всі вони сукупно) не є плідною основою для формування української ідеї.

Маючи замало підстав, щоб утішатися сьогоднішнім, відштовхуючись від шляхетних поривань і любові до свого народу, український міфотворець на свій розсуд перечеитує й переписує нашу історію. «Трипільська культура то є, власне, українська культура; християнство Київська Русь сприйняла безконфліктно і радо; Запорізька Січ і республіканське козацтво завжди опікувалися простим народом; гетьмани мріяли якнайскоріше полягти за нашу державність і ніколи не ставили своїх особистих інтересів вище від загального добра; батько Грушевський був прагматиком, а більшовики окупували УНР зовсім не че-

рез його рожевий пацифізм; УПА має за собою лише шляхетність і самопожертву – і жодного кривавого шлейфу...» Що ще? Книгозбірня Ярослава Мудрого, Роксолана, скарб Павла Полуботка? В кожному з цих міфів є правда, напівправда й неправда. Їх пропорції мають визначити історики. Але жоден із них не став і не стане дієвим складником української ідеї, оскільки кожна національна ідея базується не на знаннях, а на емоціях. З цієї ж причини підмурком української ідеї не можуть стати «міфи про майбутнє» – плани «про розбудову держави» і прийдешнє благоденство її громадян. Навіть перші п'ятирічні плани в СРСР, пропаганда яких спричинилася до небаченого колективного психозу, швидко втратила своє світоглядне значення; в останній період радянщини слово «п'ятирічка» набуло глузливо-лайливих відтінків. Соціальний психоз має велику, але короткотермінову силу. А мляві плани про перетворення напівголодної України в напівситу взагалі безперспективні, якщо йдеться про національну ідею.

Дитина народжується з кількома десятками рефлексів та величезним «порожнім» мозком, який «наповнюється» при взаємодії зі світом. Перший етап психологічного розвитку полягає у формуванні відчуття «Я» і «не – Я». На другому етапі формується психологічна конструкція «Я» і «Ми». Якщо перший етап визначає окремішність (індивідуальність), то другий є передумовою відчуття спільності (соціальності). Третій етап розвитку особистості полягає у формуванні відчуття «Ми» й «Вони». Отже, йдеться про виникнення психологічної моделі міжетнічних стосунків. Протилежними різновидами цієї моделі є ксенофобія та космополітизм. Повноцінна індивідуалізація є передумовою здорового відчуття національної спільності. Розвинена національна свідомість спричиняє виникнення культурного космополітизму.

У цьому контексті національна ідея є інструментом формування особистості. Діючи на високочутливу, але не раціоналістичну психіку дитини кількох перших років життя, вона не може бути знанням, але мусить бути почуттям, емоцією, чинником підсвідомого засвоєння. Національна ідея вростає в людину так, як вростає національна мова – не зі словників, а із живих слів. Це і добре, і погано. Добре тому, що національне самоусвідомлення, якщо воно сформувалося, майже не підлягає подальшому викривленню за будь-яких життєвих обставин. Кожен, хто а перші 5 – 6 років життя всмоктає українство, збереже його аuru до смерті. Але це й погано, бо те, що вкарбувалося в психіку, може бути і справжнім українством, і меншовартісними візерунками малоросійства чи хохляцтва. Відтак національна ідея є плідною тоді, коли вона концентрує етнічний та історичний позитив, коли вона солодка, як материнське молоко, і всюдишуща, як повітря. Знаємо, однак, що етнічні та історичні джерела кожного народу не є кришталево прозорими. Абсолютний позитив, про який йшлося вище, можливий лише тоді, коли ігнорується все, що йому суперечить. Це є неприйнятним для історика, але обов'язковим для дієвості національної ідеї. Національна ідея є легендою, а не переліком дат, поразок, перемог, планів і побажань. Дуже сумно, але українська національна легенда – принаймні у свідомості багатьох українців – має забагато аморфності й замало емоційної сили. Українську ідею і українську державу маємо творити водночас. Так, зрештою, стояла справа для багатьох держав і націй. Наше нещастя в тому, що беремося до цієї роботи із запізненням на кілька століть.

Шаровари й булава заслуговують на почесні місця в українських музеях. Але етнографічне малоросійство не є і не буде чинником історичного поступу. Принципово іншою є ситуація, коли йдеться про українську мову. В ній наша сила – потенційно не обмежена і не залежна від політичної кон'юнктури.

Засадничою лишається проблема співвідношення права людини і права нації. Не треба їх протиставляти, бо нема нації без людини (хоч існують безнаціональні люди). Але сутність проблеми полягає у тому, що права людини є чіткими категоріями, а нація у правничому контексті має не права, а єдине право – на самовизначення. «Якщо забезпечити права нації, то само собою тоді ми матимемо права людини» – ця теза може спричинити сумні суспільно-політичні висліди: різні люди (скажімо, я і Гітлер) по-різному розуміють права нації, і уникнути цього не можна, бо йдеться про щось, не визначене світовою юриспруденцією. Навпаки, дотримуючись усіх прав людини, ми не матимемо жодних відхилень від того, що стосується її національності. **Демократія, гарантує права людини, водночас є її гарантом розв'язання національних проблем.** Добре, може бути, скажуть мені опоненти, але ту вашу демократію матимемо пізніше, а сьогодні битися за свою націю та свою державу мусимо беззастережно, безкомпромісно, авторитарно й тоталітарно – і взагалі: чи ви, пане, на світ народилися лише вчора? Ні, не вчора – тому й клопочуся. Тоталітаризм класового (большевизм) чи національного (фашизм) батунку «не є тимчасовою метою правління, вона зведена в основний елемент державного устрою... Вся історія політики не знає прикладу, щоб диктатури являлися режимами будуючими. Навпаки, вони завжди тягли за собою катастрофу, що надто стримувала дальший суспільний розвиток». Так писав Микола Сціборський – ідеолог і один з провідників ОУН.

Останнім (за чергою, а не по значущості) розглянемо питання про співвідношення національної ідеї та діючих на соціальних, політичних, економічних чи культурницьких засадах громад, об'єднань, рухів і партій. Питання це для сьогоденної України набирає великої ваги. З цього приводу важко сказати краще від призабутого у нас Ю. Вассіяна (зверніть увагу, шановний читачу: йдеться про тезу, писану ще 1928 р.): «Передовим для націоналізму являється поняття національної єдності, одержання якої передумовляє будівництво реального життя на докладному знанні соціальної структури всіх у нації діяльних людських чинників... Предметом його (націоналізму) уваги є утворювання найкорисливіших умовин, що в них єдність нації оставала б постійною основою органічного зв'язку поміж усіма її розгалуженнями». Отже, вважає Ю. Вассіян, український націоналізм це ідеологія національної єдності.

Ще раз повернемося до питання: геть від Москви? Якщо йдеться про великодержавництво й російський шовінізм, я скажу: так, геть від Москви! Але цього замало. Геть від малоросійства. Геть від більшовизму. Геть від комунізму. Геть від радянщини. Геть від фашизму. Геть від анархії. Хай живе демократія!

Володимир ВОЙТЕНКО
доктор медичних наук, професор,
лауреат Державної премії України

«Універсум»
Ч. 9–10, 2007